

УДК 801.601 Амеліна

КООРДИНАТИ ДОМУ: СИМВОЛІЧНІ ПРОСТОРИ РОМАНУ ВІКТОРІЇ АМЕЛІНОЇ «ДІМ ДЛЯ ДОМА»

Олена Романенко

ORCID ID: 0000-0003-0150-2494

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна 01601

o.romanenko@univ.net.ua

Стаття присвячена одній із ключових тем сучасної української літератури — реконструкції індивідуальної історичної пам'яті. Для аналізу обрано один із символічних образів, які представляють сконденсовану модель сприйняття власного минулого — образ Дому. Методологічною стратегією автора став філологічний аналіз, поєднаний із міркуваннями літературознавців, соціологів, філософів, істориків та ін. про сприйняття Дому як сакрального місця у свідомості людини кінця ХХ — початку ХХІ століття. Дослідження також скероване на порівняння моделей сприйняття минулого персонажами роману Вікторії Амеліної «Дім для Дома» та Станіславом Лемом у книзі спогадів «Високий Замок». Інтертекстуальне прочитання двох творів дає змогу виокремити особливий тип сприйняття минулого та Дому як місця зустрічі минулого і майбутнього: як географічної пустки, частини травматичного ландшафту, не об'єднаного спільними родинними спогадами, та цілісної частини культурно-географічного ландшафту, який є продовженням «я» автора чи персонажа в прозі. На основі такої класифікації можуть бути виокремлені два типи конфлікту в сучасній українській прозі, присвяченій родинним історіям: ті, у яких сюжетна колізія розгортається довкола реконструкції індивідуальної історичної чи родинної пам'яті і Дому як місця пам'яті, та ті, у яких така реконструкція неможлива через втрату символічного зв'язку з минулим, формування амбівалентного ставлення до Дому як символічного простору.

Ключові слова: Дім; історична пам'ять; родинна історія; ідентичність; роман.

Журі «ЛітАкцент року — 2017» стримано відгукнулося про роман Вікторії Амеліної «Дім для Дома». Ростислав Семків у підсумкових заувагах указав: «Львів і львівськість, українці, росіяни, поляки у Львові та поза ним, біографії окремих людей (наприклад, військового льотчика) та цілих родин під час Союзу та після Союзу, ще ближчі до нас часи, навіть зовсім нещодавні. Багато маленьких приємних детальок, що наповнюють цей простір, цілком можуть додати читанню насолоди, проте звичайний читач може стомитися від деякої одноманітності настрою роману» [9]. Ярослава Стріха поряд із позитивними ознаками вбачає в романі й недоліки: «У романі багато дотепних деталей про вигадування минулого, яке можна використати (з різною метою: щоб продати туристам і заробити чи щоб не почуватися екзистенційно самотнім), і про засадничу сконструйованість, а не апріорну заданість традицій. Щоправда, хотілося б, щоб герої були трошки опукліші й не зводилися виключно до своїх розборок з історією» [9]. А Тетяна Трохименко іронічно оцінює: «Загальний сенс роману можна успішно скоротити з майже 400 сторінок до одного речення: “Тяжко людям було жити ві Львові по совітах”. Приблизно ту саму думку

трансляють нам і “Прописи...”¹, що переконливо свідчить про тяглість традиції від старшого до молодшого покоління сучасності» [9]. То чи варто в такому разі присвячувати йому окрему розмову в ході дискусії про сучасний літературний процес? Думаю, так, адже в романі Вікторії Амеліної багато більше сказано про актуальні проблеми українського та європейського соціокультурного простору й образ Дому у свідомості сучасної людини, аніж перше побачили критики.

Ця стаття — не тільки підтвердження тези про актуальність розмови про новий роман Вікторії Амеліної, але й продовження розмови про колізії осмислення феномену національної ідентичності тих, хто мешкає в Україні². І ця розмова виходить далеко за межі суперечок про львівську, київську, одеську чи харківську ідентичність, жанр сімейної саги, уяву та пам’ять у постколоніальній літературі та ін. і майже впритул підходить до європейських дискусій про розмивання ідентичності, ідентичність мігрантів, феномен пограниччя в сучасній культурі та літературі. У таких розмовах нечасто зринає проблема ієрархії компонентів ідентичності (Н. Яковенко) [17, 63–64], які є маркерами «свій/чужий» простір, «ми/я», «моє/чуже». Але саме маркування «свій/чужий» простір у свідомості особистості закріплює образ малого Дому як рідної домівки та великого Дому як простору Вітчизни. І якщо європейська гуманітаристика і література переважно зосереджені на осмисленні досвіду тих, хто полишив власний дім і опинився в інокультурному середовищі, то українська література і життєві колізії українців упродовж ХХ століття дають можливість виокремити унікальне по-своєму явище — деформацію ідентичності в межах одного життєпростору.

В українських реаліях цей процес поступово розпочинався із середини 1980-х років, коли Радянська імперія деградувала, а згодом розпалася в 1991 році, й триває по нинішній час. Візуальне і топографічне маркування території, «свого» Дому, на перший погляд було незмінним, але стало очевидним після трагічних подій 2014-го. Та моделювання уявлення про себе і свій Дім відбувалося дуже активно, а ментальна географія та ландшафт українського простору зазнали суттєвих змін, відтак — разом з цим змінювалися компоненти ідентичності українців.

Якщо йти за ідеями Наталії Яковенко, то в загальній картині уявлень про себе і свій життєпростір людина орієнтується на поєднання і вибудовування ієрархії таких компонентів ідентичності: родинного, соціального, етнічного,

¹ Йдеться про роман Наталії Сняданко «Охайні прописи ерцгерцога Фердинанда», який також був серед домінантів премії «ЛітАкцент».

² Перелік творів, присвячених проблемам ідентичності та її вкоріненості чи зв’язку з географічними координатами і ментальною географією, може бути дуже розлогим: про ці проблеми говорили українські письменники (О. Забужко «Музей покинутих секретів», В. Шевчук «Гіні зникомі», Ю. Винничук «Танго смерті», колективний роман «ДНК», Т. Белімова «Вільний світ», О. Коцарев «Люди в гніздах» та ін.), літературознавці (Т. Гундорова «Транзитна культура» [3], Я. Поліщук «Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі» [13], В. Чернецький «Картографуючи посткомуністичні культури. Росія та Україна в контексті глобалізацій» [15] та ін.), соціологи (Центр Разумкова надає щорічні матеріали на цю тему [7, 15], знамените есе О. Стяжкіної «Донбас не повернеться в Україну. Бо Донбасу не існує» <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/11/3/7043067>, А. Ручка [14] та ін.), історики (див., напр., Н. Яковенко «Дзеркала ідентичності. Дослідження історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII століття» та ін.). Тема ідентичності та її зв’язку з географічною ментальністю поступово стає однією з провідних у сучасній українській гуманітаристиці.

локального та ін., які візуалізуються в точках пам'яті, пов'язаних із поняттям Дому, місцем проживання, територіальними обрисами, життєпростором «своїх» та «Інших» тощо.

Дослідження Центру Разумкова останніх двох років засвідчують, що для більшості українців Україна — «Батьківщина, рідний дім, велика родина, близькі люди». Це третина опитаних. 45 % опитаних у 2016 році сказали, що бути громадянином України для них — «жити на своїй Батьківщині, де рідний дім, рідня, рідна земля, природа» [7]. У дослідженні 2017 року окремо вивчався феномен біетнічності чи множинної етнічності.

74 % опитаних в Україні відчувають свою належність лише до однієї національності, 12 % — одразу до двох або кількох національностей, 6 % — не відчувають належності до жодної національності, 8 % — не визначилися. Біетнічність та множинна етнічність, так само як і “дистанціювання” від етнічної самоідентифікації, більшою мірою характерні для етнічних росіян в Україні, для жителів Донбасу, Південного та Східного регіонів» [15].

Ще один факт дослідження 2017 року варто навести дослівно: «Понад чверть (27 %) опитаних в Україні вважають себе громадянами колишнього СРСР. Найбільше таких серед жителів Півдня і Сходу країни, серед етнічних росіян, представників старших вікових груп» [15].

Наголошую на цих аспектах, бо вони увиразнюють ідеї, які не привернули уваги критиків у романі Вікторії Амеліної «Дім для Дома». Перший — це співвіднесеність в уявленнях українців про власну ідентичність поняття «рідний дім, велика родина, близькі люди» із територією проживання та існування феномену біетнічності, особливо виразної у тих 27 %, які вважають себе громадянами колишнього СРСР. Їхні відчуття, очевидно, можна описати так: «чужі» на «своїй» території України, «мігранти» у «своїй» державі. Цей аспект стає основою сюжетної лінії роману Вікторії Амеліної «Дім для Дома». Твір не можна означити винятково як приклад продовження теми, актуальної ось уже кілька років у сучасній українській літературі та гуманітаристиці, — львівської ідентичності³. Адже в ньому є кілька рис, які повертають літературознавчу розмову з дискусії про ідентичність поколінь як магістральної теми української романістики останніх десятиліть до диспуту про культурну картографію та травматичний ландшафт українського минулого. І хоча ці аспекти відлунюють у творах Юрія Винничука, Оксани Забужко, Володимира Лиса, Софії Андрухович, Валерія Шевчука, Сергія Жадана, однак розмова може стосуватися пошуку відповіді не стільки на питання «Хто ми є?», як на питання «Якими ми стали в нашому рідному/чужому Домі?» Останнє питання дискутується в межах розмов про ідентичність, міграцію, досвід буття Чужого і переживань Іншого в Чужому просторі в сучасній світовій гуманітаристиці [4, 18–26]. Сформульовані ідеї частково відображені в поняттях Being at Home, чи

³ Феномен львівської ідентичності — справді одна з провідних тем сучасної української літератури та гуманітарних дискусій: романів Ю. Винничука («Танго смерті», «Аптекарь» та ін.), П. Яценка («Львівська сага»), Н. Гірницької («Мелодія кави у тональності кардамону»), ретродетективів Б. Коломійчука (напр., «Моцарт із Лемберга») та, зокрема, збірки есе «Leopolis multiplex» [21].

Edge People⁴, чи частково Non-Place⁵ та диспутах довкола питань міграції. Прикметно, що в цих розмовах поступово розширюються аналізовані аспекти, а дослідження стають міждисциплінарними, як-от у працях М. Оже [18], С. Малетта [23], С. Пінк [25] чи А. Сараха [26].

У глобальному інтелектуальному ландшафті український досвід буття в Домі Іншого — особливий, адже він промовляє не стільки про те, як вписати власну ідентичність у новий символічний, інтелектуальний і географічний простір, як не втрати власну ідентичність у Чужому Домі, а радше про те, як за відсутності ідентичності, минулого, Дому як місця пам'яті й емоційного досвіду набути власної ідентичності, сформулювати для неї визначення, кажучи метафорично — збудувати Дім для власного «Я».

Серед сучасної української літератури дуже багато творів, сюжетні колізії в яких розгортаються довкола історії повернення Дому і повернення до Дому. Натомість сюжетів, які б описували перебування у Чужому Домі чи історію привласнення Дому, майже немає. То чому ж українська критика не помітила цього твору? Моя гіпотеза проста і може стати закликком розпочати цікаву розмову: по-перше, українська література й літературознавство дещо втомилися від Львова як концепту і топосу; по-друге, український читач несподівано для себе повинен відкрити Чужого/Іншого в собі на своїй території, а це не тільки наслідок соціальних трансформацій по Революції Гідності та війні на Сході, окупації Криму, але й, власне, початок серйозної дискусії про ідентичність у межах кордону, у територіях прикордонних, у межах власного Дому. Однак міграційна тема українським читачем часто сприймається як відлуння новелістики Василя Стефаника (зокрема, свідомість пересічного читача міцно пов'язує її зі знаковим твором шкільної програми — новелою «Камінний хрест»), хоча насправді про буття в Чужому Просторі написали, наприклад, Сергій Жадан у новелі «Immigrant Song», Кузьма Скрябін в іронічній повісті «Я, «Побєда» і Берлін», Наталка Сняданко в романі «Фрау Міллер...». Та в романі Вікторії Амеліної міграційна тематика, як і тема віднайдення власного Дому, описується як складник травматичного досвіду частини українського суспільства.

Чи можна в чужому домі промовляти від власного «Я»? Очевидно, ні. Адже голос твій на цій території буде чужим. Це спонукає авторку роману «Дім для Дома» віддавати право розповіді не мешканцям Дому, а випадковому зайді — пуделю Домініку, який видався надто розумним членам журі премії «ЛітАкцент року — 2017». Він опиняється в Домі та родині Ціликів абсолютно випадково: не виправдав сподівань свого Господаря, був переданий його дочці від першого шлюбу й майже увесь твір буде прагнути повернутися до Новірска, лісу, Господаря. Пудель — Чужий на цій території, випадковий і нікому не

⁴ Being at Home (англ.) — бути вдома. Edge People (англ.) — пограничний народ, назва есе Тоні Джадта (Tony Judt) «Edge People», опублікованого у The New York Review of Books 2010 року.

⁵ Non-Place (англ.) — не-місця. Поняття сформульоване Марком Оже, французьким антропологом. Він так позначив простори, де стираються історія, ідентичність. Це амбівалентний простір, який, на думку дослідника, не має жодних ознак знайомого людині місця: готель, автострада, метро, ескалатор метро. Протилежним до поняття «не-місце» у Марка Оже є антропологічне місце — по суті місце з історією або таке, що увиразнює самоідентифікацію [17].

потрібний прибулець, він часто потерпає від голоду і змаху суворої руки полковника, у родині якого опинився. До того ж він інакше сприймає реальність — через запахи, сліди, залишені минулим на мапі міста Львова і Дому. Чужий, безсловесний, всюди зайвий — якості, притаманні кожному зайді, що опинився на чужій території. Оповідач у романі водночас і Чужий, і той, хто помічає деталі, приховані від членів родини Ціликів. Але й родина Ціликів, як і Домінік, чужі у власному домі.

Відповідно до інтерпретаційної моделі Юрія Лотмана кожен Дім має свій Анти-Дім [10, 313]. Але в романі Вікторії Амеліної Дім як символічний простір замальовується інакше. Дім полковника Цілика для нього є Анти-Домом. У цьому помешканні незатишно нікому, Цілики вселяються до нього й живуть як мігранти. Оповідач підмічає, що

ця квартира на тихій вулиці біля парку — тимчасовий табір для біженців. Не аж такий сумний, цілком впорядкований і охайний — але табір. Тут складено все, що може знадобитися потім, у тому житті, яке колись розпочнеться, — невідомо коли, й невідомо, яка ще війна має для цього скінчитися. А поки майбутнє чекає на книжкових полицях, у шафах, на шафах, в сервантах і під ліжками у коробках. Тут ніхто не викине жодної пари туфель, хоча ходити на цих підборах старші вже не вміють, молодші — ще не навчилися» [1, 49–50].

Подібними міркуваннями перемежований увесь роман, вони уповільнюють дію і є ліричним коментарем, у якому виявляються і підсумовуються почуття мешканців дому на Лепкого. Саме це уповільнює дію роману, але уповільнює закономірно: Цілики не говорять про свої почуття — не вміють, за них не-їхніми, своїми, словами промовляє пудель Домінік.

Той простір, що мав стати для родини Ціликів Домом, насправді є незатишним для них. І насамперед із двох причин: вони ніколи не мали свого дому і зайняли чужий. Цілики в романі — не-вдома. Їхнє буття у Львові — не being at home. Вони — на пограниччі. Наявність Анти-Дому та відсутність власне Дому — одна із найбільш вражаючих прикмет буття Ціликів у романі Вікторії Амеліної. Міцну горизонталь Дім — Анти-Дім письменниця перетворює на хитку крапку — Анти-Дім. Помешкання, у якому осіли Цілики після закінчення служби полковника, не є їхнім. Авторка підкреслює це численними деталями: вони не роблять ремонту впродовж багатьох років, не міняють навіть календарів, не можуть втиснути у квартиру ліжка для їхньої онуки й дочки Марусі, відмовляються пересувати і виносити скриню, на якій роками спить дівчинка. Відтак простір квартири на Лепкого набуває ознак сталого, але чужого для його мешканців. Речі як опредмечений світ буття людини в цьому домі теж є випадковими, адже їх збирали по всьому світу:

Товсті рулони азербайджанських і грузинських килимів і запаковані у газету «Правда» польські сервізи, і в'язанки книжок — повні зібрання Пушкіна, Достоевського, Леніна та Шекспіра, і сукні та туфлі у незліченних картонних коробках, і білосніжну німецьку шафу, і саморобні книжкові полиці, й залізні ліжка — такі, наче з казарм, іншими так і не розжилися, не встигли, що ж... Меблі розставляли довкола старих орієнтирів: залізної скрині й пічки з потрісканими білими кахлями та чорним нутром. Довкола чужої скрині й старої пічки будували нове життя» [1, 42].

Візуальна модель буття Ціликів постає як сукупність випадкових предметів, не пов'язаних між собою спільним родинним сюжетом. Ось чому, коли Маруся отримує у школі завдання описати щасливий день своєї родини за фото, вона ледь-ледь його виконує: на фото, зробленому у 1980-х роках, родина, якої, по суті, немає, одягнена у речі, яким уже немає місця в новій системі буття, а саме фото фіксує соціальну історію країни, уже відсутньої на карті, а не історію родини як тяглість.

Та більш вражаючим для читача фактом стають історії предметів, принесених із Другої світової війни батьком полковника: срібна ложечка, окуляри в золотій оправі, які колись належали німцеві і повинні втілювати чужу трагічну історію, а стають частиною родинної історії Ціликів. Натомість предметів, які пов'язують минуле полковника в єдине ціле з батьком, матір'ю, селом та ін., немає. Те, що батько полковника Цілика записує до зошита, «правдива історія» (В. Амеліна), згорить у печі, а син будуватиме свою родинну історію на уламках тих випадкових предметів, які зазвичай не належать йому. Важливо, що за сюжетом мати майбутнього полковника з усіх сил намагається стерти з його дитячої пам'яті будь-яку інформацію про минуле, а також прагне виштовхнути його із села до іншого світу. І цікаво, що місцем роботи Цілика є небо — по суті, антитеза землі та осілості в загальній концепції роману. Контрастним у такому разі виступає бажання полковника повернути собі небо: він щотижня їздить на дачу, де сидить у кабіні накритого брезентом літака, який уже ніколи не злетить.

Родинна історія Ціликів — розрізнений і фрагментарний сюжет випадкових мозаїчних подробиць, які ніяк не складаються в цілісний життєпис родини, що триває роками. Чужі предмети, чужий простір, чужі рецепти, чужі фото, чуже місто — усе, що мусило бути максимально персоналізованим, у Ціликів максимально відчужене від них і їхнього справжнього буття. Очуження та відчуження письменниці передає й через мовну ситуацію: родина не тільки не спілкується за спільними вечерьми, на спільних прогулянках, ніколи не переповідає історію роду як єдиний сюжет, але й історія родини, яка розгортається перед читачем, передана мовою і через погляд пуделя — оповідача випадкового і водночас дуже спостережливого. Він ніяк не може забути Господаря й увесь час прагне повернутися до минулого. На відміну від Ціликів, він точно знає, який вигляд і запах у його дому, які історії пов'язують його із домом і чому йому треба туди повернутися.

Простір буття Дому на Лепкого — це сукупність випадкових речей, хаос збирання і накопичення предметів, що було притаманно 1970–1980-м рокам. Тут історія предметів не є історією Дому. Тому так легко Дім залишають Маша, полковник, Ніна, а Ольга настільки легко виносить із Дому срібну ложечку та окуляри в золотій оправі, принесені прадідом із Другої світової війни, вигадусь для них іншу історію й продає у крамничці антикваріату. До речі, на предметному рівні крамничка протиставляється Дому: у ній зібрання випадкових речей мають цілісний вигляд, а Ольга тільки в межах цих чужих і випадкових речей легко створює для них маленькі приватні історії предметів, вписані у великий історичний наратив міста Лева. І при цьому вона не може

створити/вигадати/переказати власну історію як цілісний сюжет і історію окремих предметів родини. Один із прикметних епізодів, який розгортає перед читачем цей аспект, озвучує пудель Дом:

І я боюся, що раптом антикварка розвернеться й спитає: “Тату, а де наші речі? Чому ця брошка з гранатом із 60-х — найстаріше, що у нас є?” Бо не рахувати ж чужу срібну ложку й ікону від тітки Дусі. І окуляри німецькі, в яких розпливається світ... Де залишилося все наше? [1, 285]

Хаос предметів у Домі на Лепкого увиразнений і хаосом спогадів. Дім як простір минулого в родині Ціликів фактично не присутній. Навпаки, хаотичності їхнього ставлення до Дому протиставляється прагнення повернутися у Дім Марусиної бабусі — Віри. Вона витрачає життя для того, щоб із дитбудинку повернутись у дім своїх батьків, з якого їх виселили.

Дім як чужий простір у романі підкреслений іще однією, уже інтертекстуальною, паралеллю, яку читачам підказує авторка в інтерв'ю: помешкання Ціликів має справжню адресу, за нею свого часу мешкала родина Станіслава Лема, а скриня Марусі — реальна частина реального спогаду відомого письменника-фантаста про своє дитинство. Роман Вікторії Амеліної «Дім для Дома» та книгу спогадів Станіслава Лема «Високий замок» [8] об'єднують кілька важливих моментів⁶:

- **предметний світ**, який в обох творах дуже виразний, часто спільний, але виконує різні функції. У С. Лема це світ, із якого виростають дитячі спогади письменника, що пояснюють формування його світовідчуття та сприйняття довколишньої дійсності. У Вікторії Амеліної це випадкове зібрання різних речей різних людей, за якими — жодної особистісної історії, навпаки — усі предмети можуть стати джерелом маніпулятивних історій, вигаданих, наприклад, Ольгою заради продажу їх в антикварній крамничці. Предмети, із яких повинна складатися особистісна історія, перетворюються на кітчевий товар — історію на продаж. Причому історію у двох вимірах — як *local history* та *grand history*;

- **гастрономічні враження**, які в обох творах хоч і займають незначний обсяг порівняно із предметним світом, але теж є частиною книги спогадів та формують відчуття ідентичності й приналежності до певного дому. У С. Лема це «Мої зацікавлення, мов той в'юн, від самого початку крутилися довкола гастрономічних вражень» [8, 14]. У романі «Дім для Дома» — колізії довкола родинних рецептів, яких, по суті, не має сім'я Ціликів і яких має дуже багато свекруха Ольги — львів'янка пані Віра. Іронія в тому, що дуже швидко завдяки добрій пам'яті Марусі родинні львівські рецепти стають надбанням родини Ціликів. Міграцію родинних львівських рецептів можна порівнювати з міграцією львівської кулінарії в сучасному соціокультурному просторі України. Однак у романі «Дім для Дома» гастрономічні враження — суціль запозичені, натомість у спогадах С. Лема вони є одним із маркерів ідентичності, який (за Наталією Яковенко — родинний, соціальний, етнічний, локальний) формує цілісний образ про свій життєпростір і частини «Я».

⁶ Письменниця на цьому фактові наголошує у своїх інтерв'ю [2].

Концептуально сприйняття Дому у спогадах С. Лема та романі Вікторії Амеліної — відмінне. Для Лема спогад — це «опредмечена пам'ять» [8, 55], він так і згадує: «Набагато легше розповідати про предмети, що оточували мене в ранньому дитинстві, ніж про людей. Адже тільки предмети, якщо можна так сказати, були зі мною щирі» [8, 55]. Письменник збирає цілі юрмиська предметів під однією обкладинкою, з них виростає його світ, його дитяче «Я», й він знаходить пояснення цьому:

Лише за кілька років після описаних тут пасторальних часів іноді доводилося заздрити тривкості мертвих речей. З дня на день від них забирали людей і вони ставали посміховиськом. Жахливим було те несподіване сирітство, неужитковість покинутих крісел, ціпків, дрібничок. По правді, виглядало на те, що предмети змагаються з живими, що вони стійкіші від них, менш залежні від катастроф часу. Немов лише позбувшись власників, вони набирали сили й значення [8, 137].

Зрештою, саме предмет — скриня — стає центром тяжіння у квартирі Ціликів, як колись була центром тяжіння вона для маленького Лема в родинному помешканні. Спогади письменника Вікторія Амеліна передає своїй маленькій героїні — Марусі, нав'язуючи їй чужий спосіб життя і чуже бачення дійсності. І метафора «Не-Свого/Чужого» Дому стає ще виразнішою для читача, бо там, де малий Станіслав Лем формується як спостережлива особистість, Маруся не бачить нічого — і через свою сліпоту, і через фатальну нечутливість до простору Дому, яку намагається підкреслити авторка роману. Маруся вважає, що всі таємниці ховаються у скрині, а насправді (за сюжетом) усе це виявляється облудою, фальшем і пустою. Предмет чужої пам'яті — скриня — не привласнений Марусею, як і рецепти, що їх вона запам'ятовувала від бабусі Віри, корінної львів'янки. І якщо у спогадах «Високий Замок» С. Лема предметно-гастрономічний світ є маркером своєї території, свого місця, вісью, на якій вибудовуються вертикаль і горизонталь ідентичності письменника, то в романі Вікторії Амеліної предметно-гастрономічний світ не створює цих горизонталі й вертикалі в житті Ціликів. Вони чужинці в Домі.

«Дім для Дома» — розгорнута метафора буття тих, хто мав стати так званою радянською людиною, мешканцем великого дому під назвою СРСР, а натомість став мігрантом без дому, речей, історії, ідентичності. Історія набуття речей/предметів, у тому числі дефіцитних, як і історія набуття дому після років поневірянь військовими містечками, перетворилася на історію розмивання власного «Я». Бути собою, йти за своїм покликанням мешканці цього дому не вміють, за винятком хіба що Марусі, яка вперто все дитинство намагається хоч би один предмет у Домі привласнити, зробити своїм — скриню. Вона прагне відчинити її, розгадати її таємниці, й непомітно історія довкола скрині стає її справжньою історією, а чужий предмет — її власним. І якщо для Станіслава Лема скриня є промовистим предметом із голосом і власною історією, то для Марусі — простором для ігор, замкненим, безголосим.

Загалом голос — це ще один чітко окреслений образ роману, який допомагає увиразнити головну ідею твору. Перше — історія родини Ціликів розказана не кимось із їхнього роду, а зайдою-пуделем, тобто це історія з-

чужого-голосу. Друга важлива ознака, на якій уже було наголошено, — це невміння Ціликів говорити про свої емоції (їх оповідає Домінік), а також відсутність цілісного родинного переказу, ніхто з родини не може розповісти щось про минуле. Голос у романі має тільки пудель Домінік, і він настільки виразний, що заступає всі інші голоси. Так, по суті, безголосою змальована Ольга, вона може вигадувати історії про щось чуже, не-своє, але розповісти свою історію не здатна. Цілики не можуть розповісти свою історію самі, бо їхня мова — редукована, як і їхні спогади. Вони, безперечно, висловлюють свої міркування — українською чи російською мовами, але дається їм це важко, адже навіть між собою вдома вони фактично не розмовляють. Своїх переживань не може сформулювати полковник Цілик, українські слова важко даються Ользі, а Тамара готова вивчити будь-яку мову, аби тільки втекти із країни, у якій вона застрягла і яка вже не є частиною СРСР. Натомість пудель Дом легко читає в душах людей, за слідами у місті, і прочитує й переказує історію легко, природно, увесь простір роману заповнений його голосом та міркуваннями, а всі персонажі подані крізь призму його сприйняття.

Дом підмічає закоріненість Ціликів у речі, хоча предмети для них є не частиною їхньої історії, а радше колекцією випадкових емоцій, не пов'язаних цілісним сюжетом створення домашньої атмосфери, домашньої/родинної історії.

Можливо, Цілики не викидають старих речей, бо просто не звикли викидати щось, окрім дому — цілого дому? Це ж перше помешкання, яке вони не зобов'язані за кілька років покинути, залишити шафи з прочиненими дверима, і світло у вікнах, і вигляд із вікон, й імена. Десь далеко, інші стіни, мабуть, зберігають сліди й історії, які повернули би Ціликам щось... Але туди не дістатися. Та й куди саме їхати? Пам'ять розпорошена, наче сніг [1, 52].

Цікаво, що у спогадах С. Лема простір дуже динамічний. Розпочинаючись із однієї точки — кімнати, скрині, помешкання на Лепкого, 5, він розгортається до меж школи, навколишніх вулиць, усього міста Лева. А от для Ціликів дім — статичний простір, який не проростає вглиб і відповідно не має можливості змінитися в майбутньому. Тому вони не можуть змінювати простір довкола себе, обживати його, щоб бути максимально незалежними від часу, історії, соціуму. Їхня вкоріненість суперечить тій вкоріненості, якої прагнуть від сучасних українців — відчутти свою національну ментальність через віки. Ця вкоріненість — невміння сприймати час, простір, минуле, соціум через нездатність змінювати простір, облаштовувати його під себе, під свою історію, асимілюватися із простором, часом, минулим, майбутнім і соціумом. Такий мігрантський досвід не відомий тим, хто, змінюючи місце проживання, повинен вписатися в нове суспільство, перетворити його на свій дім. Адже такий процес суголосний процесу пізнання власного Дому, яке можна здійснити через мандри, освоєння нової культури, порівняння минулого і сучасності тощо. У процесі такого пізнання відбувається переведення географічно-просторових змін в екзистенційні та частково предметні.

Для Ціликів ні географія, ні простір, ні екзистенція, ні предмети не мають ваги, бо не мають міцного буттєвого підґрунтя. Ним могли би стати родинні історії, внутрішні історії мешканців Дому, дотичні до минулого родини, типологічні подібності між дитинством дідуся/бабусі та онучок, але цього немає. У дослідженні «Віднайдення Дому: питання, із яким стикаються географічно мобільні родини» А. Сарах класифікує особливості сприйняття Дому тими, хто часто змінює місце проживання. На його думку, для таких людей Дім є: 1) певними географічними координатами, які у свідомості реципієнта сприймаються як «тут» і «там»; 2) географічними координатами, які сприймаються реципієнтом як тимчасове і постійне помешкання; 3) простором минулого і простором майбутнього; 4) відображенням дому в дитячому та в дорослому віці [26]. У всіх чотирьох випадках, пише дослідник, ідеться про амбівалентність як домінуючу емоцію та провідне переживання. Вимушені конструювати новий власний дім на новому місці мусять або подолати цю амбівалентність, або зберегти її [26].

У романі Вікторії Амеліної амбівалентність простежується навіть на структурному рівні твору: історії родини Ціликів розповідає їхній пес, історія Дому Ціликів має підтекст — історію Дому Станіслава Лема, роман Вікторії Амеліної відносить читача і дослідника до інтертекстуальних перегуків зі спогадами «Високий Замок» С. Лема. Але на рівні філософсько-універсальному ця історія — опис емоційного буття тих, кого можна назвати внутрішніми мігрантами в СРСР. О. Малиновська, аналізуючи міграційні процеси в межах СРСР, пише, що Україна була найактивнішою з-поміж задіяних у цих процесах:

У 1959–1970 рр. за рахунок міжреспубліканських міграцій населення України зростало щорічно на 50 тис. осіб, а у 1970–1979 рр. — на 30 тис. Причому виїзд з України відбувався переважно як виїзд робочої сили, тоді як в'їзд формувався за рахунок повернення колишніх мігрантів, часто тих, хто досяг пенсійного віку, та імміграції представників корінних народів неслов'янських республік, звідки населення “виштовхувалося” внаслідок бурхливого демографічного розвитку, а з кінця 1980-х рр. — наростання конфліктів [12, а також див. праці 11 та 6].

Можна навіть висловити припущення, що ідентичність сучасних українців формувалася на основі не стільки вкорінення у власний простір, скільки як досвід міграції та перебування в чужих просторах або поряд із чужими ідентичностями на власній землі. Крім того, у свідомості тих, хто застав 24 серпня 1991 року на території України, кордони могли бути умовним поняттям: сталими для держави СРСР та нечіткими, несталими для держави Україна.

Насправді це вражаючі цифри, адже вони відображають кількість тих, у кого сприйняття Дому, а зрештою, власної ідентичності ставало амбівалентним або деформованим, трансформувалося й набувало нових ознак. У свідомості таких людей Дім як географічний простір, частина культурного ландшафту змінюється, наприклад, порівнюється у масштабі не дім батька/матері, а нового помешкання/міста/місцевості, із якої ти щойно прибув. З часом такі масштабні порівняння нівелюють цінність Дому як місця початку родинної історії, а місця, які були випадковими географічними просторами проживання на нетривалий

час, набувають статусу Дому. Ця сюжетна колізія — це історія Маші, яка за власний Дім обирає замок у Шверині, його малює, про нього мріє, вважає його «своїм» простором і своїм Домом. Цей же сюжет — відлуння травматичного досвіду великої Ба, яка

так і не дізналася, від чого тікали батьки, що саме стирали з долонь, які родинні історії. — Виростеш — розповім, — казав їй батько. — Виростеш — розповім, — казала їй мати. Ну ось, тепер, вона точно вже виросла, он яка велика лежала в труні. — Навіть, коли ти виростеш, для чого тобі це знати? Живи собі далі, — казав дід Алі, іранець, — не рідний дід, звісно, та так Ліля його називала... <...> Втім, Велика Ба й не питала вже. Вважала, здається, якщо питаєш, значить, так і не зрозуміла нічого. Значить, не затимила ще, що пам'ять вбиває, що не всі старі скрині мають бути відчинені [1, 230–231].

Читача вражає відсутність Дому у бутті усіх членів родини. Так, теща полковника, Ніна, вважає, що має дім, але оповідач описує її сприйняття простору Дому так: «Щось же Ніну тримало в Баку. Зрештою, в неї — ні релігії, ні національності, навіть із класовим походженням не все ясно, — тільки дім і був. Барак, оплетений виноградом. І добрі сусіди. І море, і кавуни. Прихисток» [1, 58]. Такий же спогад виносить із свого дошлюбного життя Ліля — Велика Ба: «Знаєш, ми жили в домі, ну, в бараку такому оповитому виноградом, і в нас була...» [1, 60]. Дім полковника — це теж примара, якої не існує. У львівське помешкання він привіз тільки одну річ із батьківського дому — «подушку з тої хати, де не справдилась жодна мрія, крім однієї — вижити» [1, 86]. Для дочок полковника і Великої Ба — Тамари й Олі — поняття дому в принципі відсутнє, адже кочовий спосіб буття родини офіцерів передбачає більше мандрів, аніж стабільного життя. Їхні ж онуки теж виростають зі спотвореним відчуттям Дому. Їй будувати власне уявлення про дім як простір своєї ідентичності у них немає із чого.

І ця сюжетна колізія — типова для частини радянського соціуму, але нетипова для вже написаних в українській літературі романів. Так, у романах Оксани Забужко («Музей покинутих секретів»), Юрія Винничука («Танго смерті»), Валерія Шевчука («Тіні зникомі»), «ДНК», Тетяни Белімової («Вільний світ») й інших ідеться про реконструкцію Дому за спогадами, речами, фактами, відновленими історіями або частинами родинних історій. У романі Вікторії Амеліної натомість описано іншу ситуацію — конструювання Дому за фактичної відсутності предметів, спогадів, уламків родинних історій, фактажу тощо. Історія родини Ціликів доводить, що це фактично неможливо — ні для пуделя Дома, ні для полковника Цілика, ні для його дочок Олі й Тамари, ні для онучок — Маші й Марусі⁷.

Тільки найменша з онучок отримує шанс на вкорінення в простір Дому та формування власної історії. Ще з дитинства вона намагається опанувати простір, у якому опинилася, зрозуміти його на дотик, відчуття, слух і пізнати історію хоча б одного з предметів, який причетний до історії Дому та неї самої, —

⁷ Варто підкреслити ще й амбівалентність імені онучок полковника: по суті, у них однакові імена, розрізнені відповідно до російської та української мови. Це додає виразності темі амбівалентності буття людини без Дому.

скрині. Але навіть цей епізод у структурі роману не є цілісним: скриня, на якій спить Маруся все своє дитинство, яку так вперто намагається відчинити, — це «мешканець» іншої реальності, частина іншого світу, вона «позичена» авторкою у спогадах Станіслава Лема «Високий Замок».

Ось як її описує письменник:

Після діда власне й лишилася залізна скриня — предмет дуже важкий, великий, неужитковий. Він слугував домашнім сейфом за часів... тоді ця чорна скриня видавалася мені неабияким шедевром, а вже ключ до неї, завбільшки з моє передпліччя, будив винятковий подив. До миті, коли я подужаю обернути його в замку, я доростав довго й нетерпляче, аж поки, завдяки обіручному захвату й надлюдським зусиллям, мені нарешті це вдалося. Щоправда, я знав, що в скрині немає справжніх скарбів. Там на дні було лише трохи старих пожовклих газет, паперів і дерев'яне пудло, повне прегарних тисячмаркових банкнотів із часів великої інфляції. ...благовоління виявилось пшиком. Тому я розраховував не на ці банкноти, а на те, що могло статися в нетрях чорної скрині, коли вона була довго замкнена. А замкнута вона була майже завжди, з моєї мовчазної згоди, якої, щоправда, ніхто не питав. Так-так, там, у темних нетрях скрині могло щось відбутися. Тому її відмикання було для мене актом чималої ваги. І в буквальному сенсі теж. Віко було страшенно важке. Спершу з трьох боків відкидалися довгі засувки, відтак його належало підняти й підперти рядом спеціальних заставок, інакше — як мене запевняли й у що я охоче вірив — воно могло впасти й відтяти голову. Від такої скрині можна було цього сподіватися. Вона взагалі не була приваблива чи приємна, ані навіть гарна. Радше понура й бридка, тим не менше я довго покладався на її внутрішню могутність. У дні скрині були завбачливо прокручені дірочки, що давало змогу пригвинтити її до підлоги надовше. Вишукана концепція. Але гвинтів, тепер уже зайвих, не було, за якийсь час скриню накрили старим килимком і таким чином вона остаточно потрапила в розряд непотребу, здеградувала, з нею перестали рахуватися. Хіба я зрідка показував комусь із ровесників ключа до неї — він міг би бути ключем до міських брам. Згодом і ключ десь загубився [8, 16–17].

Цей розлогий опис у структурі спогадів С. Лема — один із ключових, він максимально персоналізований і є першим маркером ідентичності, з якого, по суті, виростають усі інші — родинний маркер ідентичності, а також соціальний, локальний і етнічний (за Наталією Яковенко). Відтак свій простір для С. Лема має кілька точок опори чи місць пам'яті, які є цілісною частиною його спогадів про родину й родинний простір. Натомість у структурі спогадів Марусі чи будь-кого з родини Ціликів такого предмету немає, як відсутнє таке помешкання, така територія чи будь-яка інша просторова координата, із якої можна вибудувати власний Дім. Тому маркери ідентичності в Ціликів розпорошені. Наприклад, зовсім відсутній етнічний маркер ідентичності — вони навряд чи співвідносять себе з українцями чи будь-яким іншим етнічним угрупованням, за винятком полковника. Велика Ба, по суті, не може визначити ні своєї національності, ні національності тих, хто жив поряд з нею в дитинстві. Локальний маркер ідентичності в Маші зміщений і замінений не родинним помешканням, а замком у Німеччині. Й для неї, як і для її мами, більше важить соціальний маркер ідентичності, орієнтований на СРСР і спільноту майже вічних мігрантів — військових цієї держави, які чи не кожен п'ять років змінювали місце проживання, мали певні соціальні привілеї. Для родини

Ціликів Україна, Львів і помешкання на Лепкого, 5 — це травматичний ландшафт, адже він не становить тієї цілісності, яку читач може спостерегти у творі С. Лема «Високий Замок». У польського письменника ландшафт як простір ідентичності чітко корелюється з такими складниками:

- дім як сукупність наявних у ньому предметів;
- дім як простір спогадів — спільних родинних спогадів;
- дім як частина ландшафту міста;
- дім як простір минулого / сліди минулого в домі.

Тому у структурі його спогадів дім — це точка координат, із якої виростають він сам як особистість і його самоідентифікація як сукупність родинних, соціальних, етнічних, локальних маркерів ідентичності.

Натомість у романі Вікторії Амеліної в долях і свідомості персонажів — родини Ціликів, включно із пуделем Домініком, — такої цілісності не спостерігається.

Дім як сукупність наявних у ньому предметів у Ціликів — це зібрання випадкових речей, маркованих більше звичайним споживацьким колекціонуванням епохи СРСР, аніж прагненням створити і зафіксувати власну родинну історію.

Дім як простір спільних родинних спогадів не є цілісним, адже кожен із членів родини Ціликів має власне плетиво пам'ятних подій і дат, спогади не стають цілісною історією, розказаною від початку до кінця. Тому відновлення чи реконструювання їхньої ідентичності неможливе, авторка навіть позбавляє їх голосу, віддаючи перевагу пуделю Дому як оповідачу. Формально історія Дому Ціликів — це історія на різні голоси.

Дім як частина ландшафту міста сприймається тільки пуделем. Велика Ба загалом майже не виходить із помешкання, Маша тікає в інші міста, Тамара виїздить до Іспанії, Оля, по суті, перебирається до антикварної крамнички, полковник тікає на дачу, у химери спогадів про польоти, і ховається у зламаному літаку, а Маруся загалом не бачить міста і свого помешкання впродовж усього роману. І тільки наприкінці твору вона бачить місто, яке постає зовсім не таким, яким вона його уявляла.

Дім як простір минулого і сліди минулого в домі Ціликів загалом відсутній, адже описане помешкання належить не їм, а знаковий предмет у ньому — чорна скриня — запозичений із родинної історії Станіслава Лема.

Перед Ціликами — величезна географічна пустка, а їхнє життя не вписане в цей ландшафт і не є продовженням цього ландшафту. І їхня трагедія ще й у тому, що вся родина — мігранти в межах своєї країни. Ця метафора, яка виростає із соціальної та міграційної політики СРСР і впливає на ідентичність українців навіть через 25 років після отримання незалежності, справді вартує глибшого осмислення — як у художній літературі, так і працях українських філософів, культурологів, соціологів, істориків. Бо проговорювання такого незвичного досвіду — бути чужим у власному Домі, вибудовувати свій дім через Анти-Дім — може бути цікавим і потрібним не тільки українцям, але і європейській гуманітаристиці. Крім того, роман Вікторії Амеліної зачіпає ще один цікавий аспект у дискусії про ідентичність — говоріння/писання,

називання географічних координат, просторів чи місць пам'яті як спосіб встановлення і меж, і тяглості, й ознак ідентичності. Віддаючи право говорити пуделю, а не членам родини Ціликів, авторка немовби наголошує на їхній нездатності скласти свою історію в цілісний сюжет і дати назви всім географічним просторам, помешканням, родинним сюжетам, із яких формується їхня родинна сага. Означити й проговорити свою історію — це теж надати їй сталості, прив'язати до географічних координат, укорінити й закріпити як місце пам'яті. Це своєрідна версія того, що Марк Оже називає «практикуванням простору» [17, 53].

Практикуючи розмову про свій простір, Цілики повсякчас не знаходять слів, утрачають нитку оповіді, не можуть віднайти предметів, які б фіксували цей простір як пейзажну чи інтер'єрну картину їхнього буття, тож і їхня бесіда в цьому творі неможлива. Їхня історія може бути розказана тільки чужими словами — оповідача-зайди пуделя Домініка чи письменниці Вікторії Амеліної. Читачу ж залишається тільки одне — прочитати, як загублені людини, мігранти епохи СРСР, намагаються привласнити Дім, перетворити його із чужого простору на Свій простір, із Анти-Дому на Дім. Цей досвід кардинально протилежний тому, який переживають мігранти, опинившись за межами власної країни. І водночас цей досвід зіставний із тим, про що писав Тоні Джадт в есе «Пограничний народ» у 2010 році і над чим замислюється кожен, хто бачить, як змінюються координати дому у свідомості сучасних європейців та українців.

Власне, ідея, окреслена сюжетом роману «Дім для Дома», засвідчує появу ще одного типу конфлікту, який може змінити напрям розвитку української сімейної саги як досить популярного жанру останнього десятиліття. Якщо раніше український читач мав змогу ознайомлюватися з історіями, у яких сюжет розгортався довкола відновлення індивідуальної історичної пам'яті, цілісності родинного сюжету, а також повернення до Дому як місця пам'яті, то роман Вікторії Амеліної пропонує інший тип сюжетної колізії. Вона розгортається як історія тих, хто втратив символічний зв'язок із Домом (а також усіма можливим символічними локусами — предметами, у яких фіксується родинна історія, родинними оповідками та ін.). Такі персонажі — мігранти у власному домі, а їхнє сприйняття Дому як символічного простору — амбівалентне. Вочевидь, вивчення таких історій, порівняння їх із написаними в літературах інших країн дає можливість українському літературознавству не тільки продовжити міждисциплінарні студії історичної пам'яті, але й розпочати ширшу дискусію про феномен пограниччя в сучасній літературі та культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна В. Дім для Дома / Вікторія Амеліна. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. – 384 с.
2. Макарик В. Вікторія Амеліна: «“Дім для Дома” – книжка про небезпечну ностальгію» / В. Макарик // Слово правди [Електронний ресурс]. – 2017. – 3 листопада. – Режим доступу: <http://slovopravdy.com.ua/viktoriya-amelina-dim-dlya-doma-knyzhka-pro-nebezpechnu-nostalgiyu>.
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми / Тамара Гундорова. – Київ : Грані-Т, 2013. – 548 с.

4. Джадт Т. Пограничний народ / Тоні Джадт ; переклад Я. Грицака // Критика. – Ч. 9–10. – С. 44–45.
5. Золотюк Л. Письменниця Вікторія Амеліна: «У моєму романі “Дім для Дома” пси знають більше від людей» [Електронний ресурс] / Л. Золотюк // Житомир.today. – 2017. – 25 грудня. – Режим доступу: http://zhitomir.today/news/interview/pismennitsya_viktoriya_amelina_u_moiemu_romani_dim_dlya_doma_psi_znayut_bilshe_vid_lyudey-id23599.html.
6. Казанцева В. Міграція населення / В. Казанцева // Українська Радянська Енциклопедія. У 12 т. Т. 6. Куликів – Мікроклімат. – Київ : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1981. – С. 521.
7. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії, 16 грудня 2016 р. – Київ : Центр Разумкова, 2016. – 100 с.
8. Лем С. Високий замок / Станіслав Лем. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2002. – 164 с.
9. «ЛітАкцент року – 2017»: відгуки журі. Номінація «Проза» [Електронний ресурс] // ЛітАкцент. – 2018. – 23 січня. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2018/01/23/litaktsent-roku-2017-vidguki-zhuri-nominatsiya-proza>.
10. Лотман Ю. Семиосфера / Юрий Лотман. – Санкт-Петербург : Искусство, 2010. – 704 с.
11. Малиновська О. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні / О. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2. – С. 156–166.
12. Малиновська О. Міграція внутрішня / О. Малиновська // Енциклопедія історії України. У 10 т. Т. 6: Ла – Мі. – Київ : Наукова думка, 2009. – С. 697.
13. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі / Ярослав Поліщук. – Чернівці : Книги-XXI, 2018. – 272 с.
14. Ручка А. Дім як приватний соціокультурний простір / А. Ручка, Л. Скокова // Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія «Соціологія». – 2008. – Вип. 2. – С. 162–181.
15. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу 12 квітня 2017 року. – Київ : Центр Разумкова, 2017. – 94 с.
16. Чернецький В. Картографуючи посткомуністичні культури. Росія та Україна в контексті глобалізації / Віталій Чернецький. – Київ : Критика, 2013. – 432 с.
17. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття : Вибрані статті / Наталя Яковенко. – Київ : Laurus, 2012. – 470 с.
18. Augé M. Non-place: introduction to an anthropology of supermodernity / Marc Augé ; translated by John Howe. – London ; New York : Verso, 1995. – 124 p.
19. At Home: An Anthropology of Domestic Space / Edited by Irene Cieraad; with a foreword by John Rennie Short. – Syracuse, NY : Syracuse University Press, 1999. – 184 p.
20. Csikszentmihalyi M. The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self / Mihaly Csikszentmihalyi, Eugene Rochberg-Halton. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 304 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139167611>.
21. Heckmann C. Concepts of home and belonging in postcolonial literature compared in the novels «Small Island» by Andrea Levy and «White teeth» by Zadie Smith: [seminar paper] / Christina Heckmann. – Munich : GRIN Verlag, 2013.
22. Leopolis multiplex / упоряд. І. Балинський, Б. Матіяш. – Київ : Грані-Т, 2008. – 480 с.
23. Mallett Sh. Understanding home: a critical review of the literature / Sh. Mallett // The Sociological Review. – 2004. – Vol. 52. – Iss. 1. – P. 62–89.
24. Marcus C. C. House as a Mirror of Self: Exploring the Deeper Meaning of Home / Clare Cooper Marcus. – Berkeley, CA : Conari Press, 1995. – 307 p.
25. Pink S. Home Truths: Gender, Domestic Objects and Everyday Life / Sarah Pink. – Oxford : Berg, 2004. – 163 с.
26. Sarah A. Finding Home: Challenges Faced by Geographically Mobile Families / A. Sarah // Family Relations. – 2008. – Vol. 57. – Iss. 1. – P. 84–99.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2018.

COORDINATES OF HOME: SYMBOLIC SPACES IN A NOVEL BY VICTORIA AMELINA «HOME FOR THE DOM»

Romanenko Olena

The article tells about the leading theme of modern Ukrainian literature — the reconstruction of individual historical memory. The author analyzes the symbolic image, which is a model of perception of one's own past — the image of the Home. The methodological strategy of the author is a philological analysis, combined with the thoughts of literary critics, sociologists, philosophers, historians, and others about the perception of the Home as a sacred place in the human mind of the 20–21th. The research is also aimed at comparing the patterns of perception of the past by the characters of Victoria Amelina's "Home for the Dom" and Stanislaw Lemom in the memoir "High Castle". Intertextual reading of two works makes possible to distinguish a particular type of perception of the past and the Home as a meeting place of the past and the future. The author highlights two strategies in the perception of the Home. First: the home is like a geographic desert, part of the traumatic landscape. Such image of home is not united with common family memories. Second: the home is an integral part of the cultural and geographical landscape. He is a continuation of the "I" of the author or character in prose. On the basis of this classification, two types of conflict can be distinguished in contemporary Ukrainian prose dedicated to family history. To the first group belong those in which the plot conflict unfolds around the reconstruction of individual historical or family memory and the Home as a place of memory. The second type is represented by those in which the reconstruction of the notion of the Home is impossible due to the loss of a symbolic connection with the past, the formation of an ambivalent attitude to the Home as a symbolic space.

Keywords: home; historical memory; family history; identity; novel.

КООРДИНАТЫ ДОМА: СИМВОЛИЧЕСКИЕ ПРОСТРАНСТВА РОМАНА ВИКТОРИИ АМЕЛИНОЙ «ДОМ ДЛЯ ДОМА»

Елена Романенко

Статья посвящена одной из ключевых тем современной украинской литературы — реконструкции индивидуальной исторической памяти. Для анализа выбран один из символических образов, представляющих концептированную модель восприятия собственного прошлого — образ Дома. Методологической стратегией автора стал филологический анализ, соединенный с размышлениями литературоведов, социологов, философов, историков и др. о восприятии Дома как сакрального места в сознании человека конца XX – начала XXI века. Исследование также направлено на сравнение моделей восприятия прошлого персонажами романа Виктории Амелиной «Дом для Дома» и Станиславом Лемом в книге воспоминаний «Высокий Замок». Интертекстуальное прочтение двух произведений позволяет выделить особый тип восприятия прошлого и Дома как места встречи прошлого и будущего: как географической пустоты, части травматического ландшафта, не объединенных общими родственными воспоминаниями, и целостной части культурно-географического ландшафта, который является продолжением «я» автора или персонажа в прозе. На основе такой классификации могут быть выделены два типа конфликта в современной украинской прозе, посвященной семейным историям: те, в которых сюжетная коллизия разворачивается вокруг реконструкции индивидуальной исторической или семейной памяти и Дома как места памяти, и те, в которых такая реконструкция невозможна из-за потери символической связи с прошлым, формирования амбивалентного отношения к Дому как символическому пространству.

Ключевые слова: Дом; историческая память; семейная история; идентичность; роман.